

İbn Mâce, "Aḥkâm", 30) gibi bazı hadislerde şahitlerin âdil olması, fâsıkların sözüne itibar edilmemesi istenmektedir. İslâm âlimleri bu hadisteki ihanet kavramının insanların emanetine ihanetle sınırlı olmadığı, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına riayetsizliğin de emanete hıyanet olduğu görüşündedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de emanet kelimesinin böyle geniş bir mânada kullanıldığı görülür (el-Ahzâb 33/72). *Mecelle'* de de şahidin âdil olmasının şart olduğu ifade edildikten sonra, "Âdil, hase-natı seyyiatına galip olan kimsedir. Binaenaleyh rakkas, maskara gibi namus ve mürüvveti muhil hal ve hareketleri itiyad eden şahısların ve yalancılık ile mâruf olan kimselerin şahadetleri makbul olmaz" (md. 1705) denilerek hem bu konuda Hanefî mezhebinde yerleşik hüküm açıklanmış, hem de bazı örneklerden hareketle fıska objektif bir tanım getirilmeye çalışılmıştır. Ancak şahidin olaya duyu organları vasıtasıyla muttali olması safhasından ziyade bunu mahkeme huzurunda açıklama safhası önemli olduğundan fakihler özellikle bu ikinci safhadaki fıskın şahitliğin kabulüne engel teşkil ettiği görüşünü benimsemişlerdir. Şahitlerin fâsık olup olmadıklarının tesbiti için yapılan araştırmaya "teziye" denilmiştir.

Fâsık kişinin hâkim (kadı) olarak tayiniyle ilgili hükümlerle şahitliğinin kabulüne dair hükümler paralellik gösterir. Hanefîler'e göre fâsığın hâkim tayin edilmesi doğru olmamakla birlikte tayin edilmişse verdiği kararlar geçerlidir. Diğer üç mezhebe göre ise fâsık kimse hâkim tayin edilemeyeceği gibi herhangi bir şekilde tayin edilmişse verdiği kararlar geçerli değildir. Hanefî mezhebindeki kuvvetli görüş olmamakla birlikte Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'in bu görüşte olduğuna dair bir rivayet de vardır. İslâm hukukçularının ileri sürdükleri şartlara sahip hâkimler bulmanın kendi çağında mümkün olmadığını söyleyen Gazzâlî fâsık kişinin hâkim tayin edilmesinin sahih olduğunu, fakat ehil kişi varken böyle birinin tayininin helâl sayılmayacağını ifade ederken Hanefîler'le aynı görüşü paylaşmaktadır. Mâlikî mezhebindeki diğer bir görüşe göre de fâsığın hâkim tayini sahih olmakla birlikte yine de azledilmesi gerekir; bu durumda azline kadar verdiği hükümler geçerlidir. İslâm hukukçularının tartıştıkları bir konu da âdil bir kişinin hâkim tayin edildikten sonra görev

sırasında fisk sayılan bir fiil işlemesi halinde kendiliğinden azledilmiş olup olmayacağıdır. Bazılarına göre böyle bir hâkim kendiliğinden azledilmiş sayılmaz. Mezhepteki kuvvetli rivayete göre Hanefîler bu görüştedir. Bazı İslâm hukukçuları ise hâkimin bu durumda azledilmiş olacağını, azline dair bir karar olmasa da hükümlerinin geçersiz sayılacağını söylerler. Şâfiî mezhebinde tercih edilen görüş budur. Hanefî mezhebinde de bu görüşte olan âlimler vardır.

Ehliyetsizin ve eksik ehliyetlinin şahsı ve malı üzerinde birtakım yetkileri ve görevleri olan veli veya vâsinin fâsık olması durumunda bu yetkilerini kullanıp kullanamayacağı İslâm hukukçularınca tartışılan bir başka konudur. Hanefî ve Mâlikî âlimlerine göre fisk, velinin ehliyetsiz veya eksik ehliyetlinin şahsı üzerindeki yetkilerini ortadan kaldırmaz. Şâfiîler'e göre ise velinin fâsık olması halinde bu yetkiler sıralamada daha sonra gelen ve fâsık olmayan veli tarafından kullanılır. Fâsık velinin tövbe etmesi halinde yetkiler tekrar ona döner ve tövbesi hususunda samimiyetine kanaat getirilmesi için belli bir süre geçmesi de gerekmez.

Baba veya dede tarafından tayin edilen vasî (vasiyy-i muhtâr) fâsık ise Ebû Hanîfe'ye göre malî konularda emin bir kişi olduğu sürece sırf fiskından dolayı hâkim onu azletmez. İmam Mâlik ve Şâfiî ile Ahmed b. Hanbel'den bir rivayete göre ise bu tayin sahih değildir; fâsık kişiler hâkim tarafından da vasî tayin edilemez.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "fisk" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1132; M. F. Abdülbakî, *el-Mu'cem*, "fisk" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "fisk" md.; *Müsned*, I, 439; Buhârî, "Edeb" 44; İbn Mâce, "İkâme" 78, "Aḥkâm" 30; Ebû Dâvûd, "Sâlât", 64, "Aḳziye" 16; Tirmizî, "Şehâdet" 2; İbn Hazm, *el-Muḥallâ* (nşr. Hasan Zeydân Tâlibe), Kahire 1967, IV, 298; Kâsânî, *Bedâ'îc*, VI, 268; Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, III, 101, 108; IV, 258, 259; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 124; II, 423; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, III, 200; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 22-25; VI, 571; VII, 356-357; IX, 297; XI, 381-382; XII, 28-29; İbn Ebû'd-Dem, *Edebü'l-kazâ* (nşr. M. Mustafa ez-Zühaylî), Dimaşk 1402/1982, s. 70-73, 358; Nevevî, *Şerḥu Müslim*, II, 53-55; İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-hükkâm* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1406/1986, I, 26, 173, 258-260; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, II, 67; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ğadîr*, I, 350-351; VII, 253-254, 375-376; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, I, 231; III, 74-75, 155; IV, 375, 377, 427, 438, 451; Şevkânî, *Neylü'l-evṫâr*, III, 184-187; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 81, 111-115; *Mecelle*, md. 1684-1784; Abdülkâdir Ödeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'ıyyü'l-İslâmî*, Kahire

1379/1960, II, 401-405; Bilmen, *Kamus*², VIII, 127, 130-136; Abdülkerîm Zeydân, *Nizâmü'l-kazâ fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Bağdad 1404/1984, s. 173, 176-181; Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günâh Kavramı*, Konya 1984, s. 122-169; Abdülaziz Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku*, İstanbul 1986, s. 141-190.

ALİ ŞAFAK

□ HADİS. Râvide adâlet sıfatını yok eden ve onun cerhine sebebiyet veren kusurlardan biri olan fisk, râvinin dinen büyük günâh sayılan suçları işlemesi veya küçük günâhları ısrarla yapmasıdır. Böyle bir kimseye fâsık denir. Fâsığın karşıtı ise müttakîdir. Fıskın akîdeyle ilgili yönü râvinin itikad bakımından sapıklığa düşmesi olup buna bid'at adı verilir. Bid'at sahibi olan kimseye mübte'dî, bunun zıddına da "sünnete bağlı kimse" anlamında ehl-i sünnet denir.

Hadis râvisinde fısktan uzak durma şartının aranması, "Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse doğruluğunu araştırın" (el-Hucurât 49/6) meâlindeki âyete dayanır.

Hadis râvileri yanında hâkim (kadı) ve şahitlerde de fısktan uzak olma şartı aranmış, bundan dolayı fisk sebebi sayılan büyük ve küçük günâhların neler olduğu tesbit edilmeye çalışılmıştır. Fıskın çerçevesini alabilirdiğince geniş tutan bazı âlimler Allah'ın yasakladığı her şeyi büyük günâh saymışlardır. Ancak Allah'ın emirlerine aykırı davranmanın çirkin bir hareket olduğu kabul edilmekle beraber O'na karşı işlenen günâhların bir kısmının diğerlerinden daha büyük olduğu âyet ve hadislerde açıkça ifade edilmiştir. Nitekim Necm sûresinin 32. âyetinde, "Ufak tefek kusurları dışında büyük günâhlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince bil ki rabbin affı bol olandır" denilmiş, Nisâ sûresinin 31 ve Şûrâ sûresinin 37. âyetinde de büyük-küçük günâh ayırımı yapılmıştır. Günâhlar arasında böyle bir ayırım yapıldığı Hz. Peygamber'in, "Beş vakit namaz ve cuma namazı, büyük günâh işlemedikçe gelecek cuma namazına kadar arada işlenen günâhlara kefârettir" meâlindeki hadisinde de görülmektedir. Bütün bunları dikkate alan İslâm âlimlerinin çoğunluğu, günâhların râvide aranan adâlet sıfatına etkilerinin farklı olduğu, her günâhın bir fisk sebebi sayılmayacağı ve dolayısıyla adâleti yok etmeyeceği konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Fıskın tanımında söz konusu edilen büyük günâhların neler olduğu hususu

ayrıca tartışılmıştır. Bazı İslâm âlimleri bir hadise dayanarak büyük günahları Allah'a şirk koşmak, büyü yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu kadına zina iftirasında bulunmak ve faiz yemek şeklinde sıralamışlardır (Buhârî, "Veşâyâ", 23, "Hudûd", 44; Müslim, "İmân", 38, 145). Diğer bazı âlimler ise bu hadiste bir sınırlama bulunmadığını öne sürerek esas belirleyici unsurun işlenen günahın dünyada had cezası, âhirette de azap, gazap, tel'in ve tehdit gerektirip gerektirmediği hususu olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu ölçü pek çok kimsenin kaçınmayacağı küçük hataları da ihtiva edebileceği için büyük günahların çerçevesini haddinden fazla genişletmektedir. Diğer taraftan râvinin âdil olması onun her türlü gûnahtan kaçınması anlamına gelmez. Saîd b. Müseyyeb, Abdullah b. Mübârek, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân gibi ünlü hadis âlimleri, peygamberler dışında hiç kimsenin günahsız olamayacağı düşüncesinden hareketle itaati isyanından fazla olan râvileri âdil kabul etmişlerdir. Ziyâd b. Ebû Süfyân, davranışlarında isyan yönünün ağır bastığı gerekçesiyle Haccâc b. Yûsuf'un rivayetlerinin terkedildiğini belirtmiş, aynı kişi hakkında Zehebî, "Büyük günahlar işlemeseydi, birtakım kötülükler ve haksızlıklar yapmasaydı durumu iyi idi" demiştir.

Küçük günahlarda ısrar etmenin fîsk alâmeti sayılmasının sebebi râvide dinî hassasiyetin bulunmaması, kötü alışkanlıklardan vazgeçmemesi, dolayısıyla daima bir günah işlemeye veya amelî fîskın başında yer alan, Resûlullah adına yalan söylemeye cüret etmesi ihtimali olup tamamen dinî bir faaliyet olan hadis rivayetinde râviye güvenilmemesi, naklettiği hadislere de güvenilemeyeceği sonucunu ortaya çıkarır.

Hadis râvisinin fâsık sayılıp sayılmaması, fîsk sebebi olan davranışların işleniş şekline ve niteliğine göre de değişir. Bilinçli bir şekilde fîskını açığa vuranların rivayetleri kesinlikle kabul edilmez. İbn Hibbân, fîskını açığa vuranların, rivayetlerinde doğru sözleseler bile yaptıklarından dolayı mecrûh sayılacakları görüşündedir. Ancak icthada dayalı bir yorum sonucunda fîska düşen, fakat bunun farkında olmayanlar için iki durum söz konusudur. Fîsk olup olmadığı kesinlik kazanmayan davranışlarda bulunan râvilerin rivayeti ittifakla makbul sayılır. Fîsk olduğu kesin şekilde bi-

linen hareketlerde bulunanlardan, kendi görüşlerini desteklemek amacıyla da olsa yalan konuşmayı haram sayarak bundan kaçınanların rivayetleri de kabul edilir. Fakat amaçları doğrultusunda yalan konuşmayı câiz, hatta dinî bir görev sayanların rivayetleri kesinlikle reddedilir.

Fîsk sebebiyle tenkit edilen (mejrûh) râvinin rivayeti münker hadis grubuna girer.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "fsk" md.; Buhârî, "Veşâyâ", 23, "Hudûd", 44; Müslim, "İmân", 38, 145, "Muğaddime", bab 1; Şâfiî, *er-Risâle*, Kahire 1399/1979, s. 493; İbn Hibbân, *eş-Şaḥîḥ*, Beyrut 1407/1987, II, 83; a.m.f., *Kitâbü'l-Mecrûḥîn*, I, 62, 79, 80, 305; II, 271; Hatib, *el-Kifâye*, Haydarâbâd 1357 — Medine, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), s. 79-80, 116, 120, 160; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, IV, 572; Âmidî, *el-İḥkâm*, II, 314; Karâfî, *el-Furûḡ*, Kahire 1347 — Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), IV, 66; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, Beyrut, ts., I, 466; II, 86; a.m.f., *el-Kebâ'ir*, Beyrut 1396/1976, s. 8; İbn Hacer, *Şerḥu Nuḥbeti'l-fiker*, Kahire 1409/1989, s. 41; a.m.f., *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 210; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuḥûl*, s. 53; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcîhü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rifet), s. 27; Abdullah Aydınli, *Hadis İstılaḥları Sözlüğü*, İstanbul 1985, s. 57; Emin Âşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi* (doktora tezi, 1992), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 67-69.

EMİN ÂŞIKUTLU

FITNAT HANIM

(ö. 1194/1780)

Şöhreti çok yaygın,
en beğenilmiş kadın divan şairi.

Şöhretine ve içinden pek çok tanınmış şahsiyetler çıkmış bir aileden gelmesine rağmen hayatı hakkında hal tercümesi kaynaklarında mevcut bilgiler yok denecek kadar azdır. Kendisine dair bilinenler, baba tarafı ile kocasının kim olduğu ve ölüm tarihinden öteye gitmez. Buna ilâveten yakın zamanlarda yaşı, hayatının ilk ve son devresinin rastladığı çağ ile kabrinin nerede olduğu hususunda bazı yanıltıcı iddialar ortaya atılmış, hatta yaşadığı zamanla öldüğü tarihin doğru dürüst tesbit edilmediğinden bile söz edilmiştir. Hakkındaki yetersiz bilgileri, istifade edilmemiş bazı kaynaklar ve yeni dikkatlerin yardımı ile biraz daha ileriye götürmek mümkündür.

Lehçetü'l-luğât ve *Atrabü'l-âsâr* gibi kültürümüz bakımından mühim eserler bırakmış Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin (ö. 1166/1753) kızı olan Fit-

nat Hanım İstanbul'da doğdu. Annesi, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin damadı Şeyhülislâm Mirzazâde Şeyh Mehmed'in kızı Hatice Hanım'dır (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelle-tü'n-nisâb*, vr. 340^a). Anne tarafında büyük babasından başka, onun kayınpe-deri olan Feyzullah Efendi gibi iki kayınbiraderi Feyzullahafendizâde Mustafa ve Seyyid Murtaza efendiler de şeyhülislâm olmuşlardır. Fitnat'ın yetiştiği baba çevresi, Rumeli kadılarından Antalyalı Kara İbrâhim Efendi'nin oğlu olan büyük babası Şeyhülislâm Ebûişhak İsmâil Naîm'den başlayarak amcası İshak Efendi, babası Mehmed Esad ve kardeşi Mehmed Şerif ile kardeşinin oğlu Atâullah Mehmed Efendi olmak üzere içinden beş şeyhülislâm çıkmış, kültür seviyesi çok yüksek bir ailedir. Bu şahsiyetlerden kendileriyle beraber olabildiklerinin Fitnat'ın yetişmesinde, şiirlerinde akis bulan ileri kültürü elde etmesindeki tesir ve rolleri şüphe götürmez. Oğlu İshak Efendi dolayısıyla kendisine Ebûişhak denilmiş olan büyük babası Şeyhülislâm İsmâil Naîm Efendi'den bu yana Fitnat'ın babası Esad Efendi dahil bu ailenin fertleri hep Ebûişhakzâde diye anılmaktadır.

Fitnat'ın, hal tercümesi kaynaklarında meçhul kalmış doğum yılı için bazı müelliflerce 1730 veya 1748 gibi herhangi bir vesikaya dayanmayan tarihler ile sürüldükten başka çok uzun bir ömür sürdüğü yolunda da bazı tahminler yürütülmüştür. Divanındaki 1168'e (1755), hatta ondan bir iki yıl öncesine giden manzumelerini henüz yedi sekiz yaşlarında iken yazmış olduğu gibi bir netice doğuracağı için doğumunu 1748 gösteren kaydı (Basmadjian, s. 144) kabul etmeye imkân yoktur. Diğer taraftan onu, daha III. Ahmed devrinde (1703-1730) şöhret bulmuş ve gençlik çağını Lâle Devri'nin eğlence âlemleri içinde yaşamış sananlar da olmuştur. 1130'da (1717) (*Devhatü'l-meşâyih*, s. 107), başka bir kayda göre de 1136'da (1723-24) (Ârif Hikmet, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 789, s. 38; Fatîm, s. 214) doğan kardeşi Mehmed Şerif'ten yaşça küçük olduğu belli olan Fitnat'ın doğum tarihi bundan sonraki yıllarda aranmalıdır.

Fitnat Hanım'ın esas adı kabir taşında görüldüğü üzere Şerife Zübeyde olmakla beraber Hüseyin Ayyansarâyî bunu bazan Emetullah (*Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 23), bazan Fitnat Zübeyde olarak (a.g.e., II, 175) kaydettikten başka bir de Şerife Emetullah Fitnat suretinde gösterir (*Mec-*